

1.

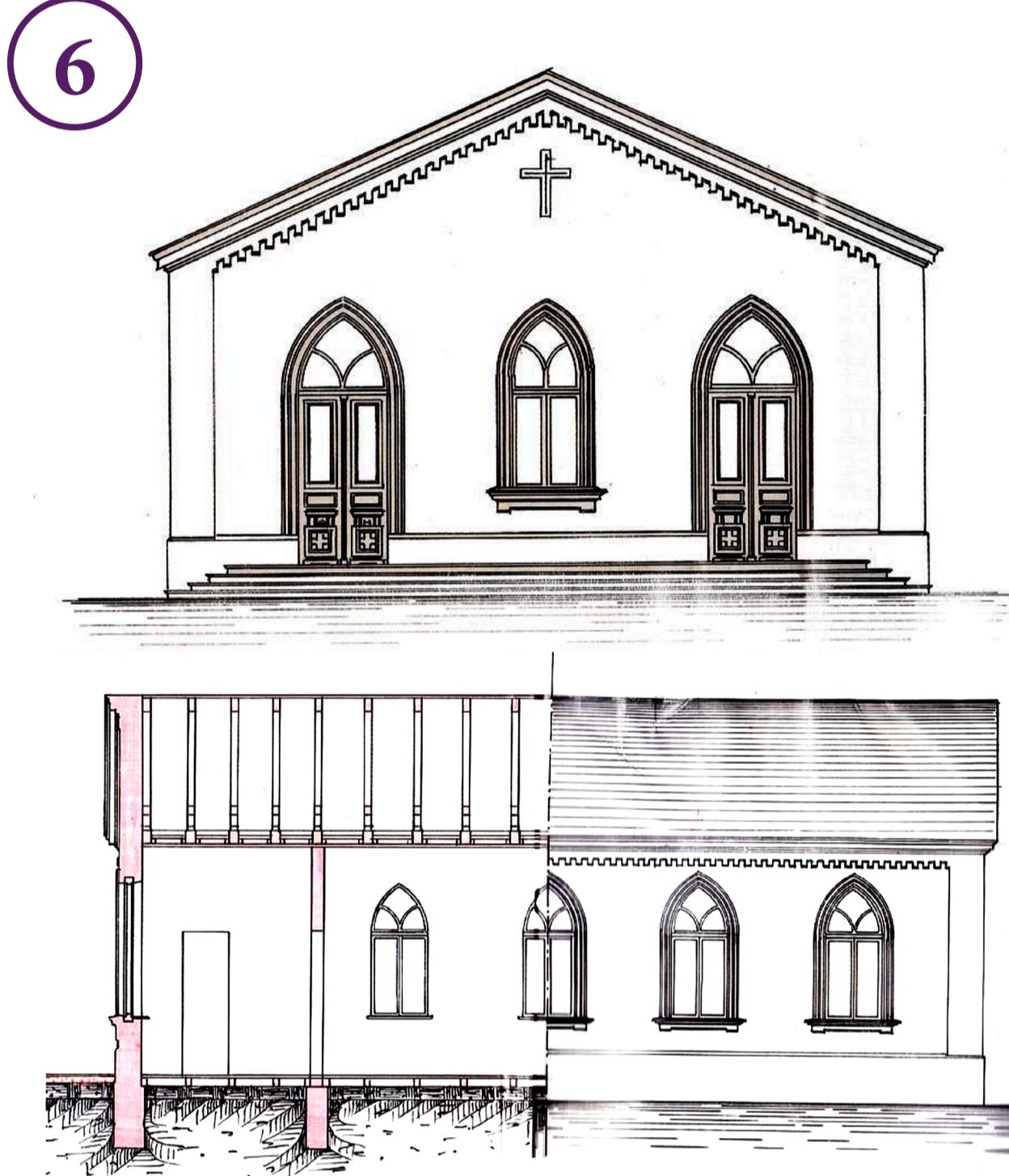
Перша лютеранська церква в Одесі (1827–1895). За мал. Р. Ланганса. Літографія А. Бірнштейна. Одеса, 1877. Одеський історико-краєзнавчий музей Die erste evangelisch-lutherische Kirche zu Odessa (1827-1895). Zeichnung R. Langhans. Lithographie A. Birnstein. Odessa, 1877. Historisch-heimatkundliches Museum Odessa

2.

Йоганн Амброзій Розенштраух (1768–1835), пастор у Харкові (1822–1835), меценат. Пожвавив життя громади, при ньому побудована церква, відкрита парафіяльна школа. Й.Б. Лампі-молодший. 1834. Державний Ермітаж, С.-Петербург Johann Ambrosius Rosenstrauch (1768-1835), Pastor in Char'kow (1822-1835), Mäzen. Belebte die Gemeinde. Zu seiner Zeit wurde die Kirche errichtet und die Gemeindefschule eröffnet. J.B. Lampi jun. 1834. Staatliche Eremitage, St. Petersburg

Іноземцям, які переселялись у Росію, гарантувалася свобода віросповідання і право на зведення молитовних будинків, кірх і костелів, але не католицьких монастирів. Інструкція для внутрішнього управління Новоросійських іноземних колоній (1801) наказувала: «Найголовніший обов'язок усіх поселен коритися закону своєї церкви: у неділю і святкові дні приходити у храм, зі всім благоговінням молитися, сумлінно слухати слово Боже і за удостоєння долучатися до Святих Таїнств». Хто цього не виконував, піддавався грошовому штрафу або відправлявся на громадські роботи.

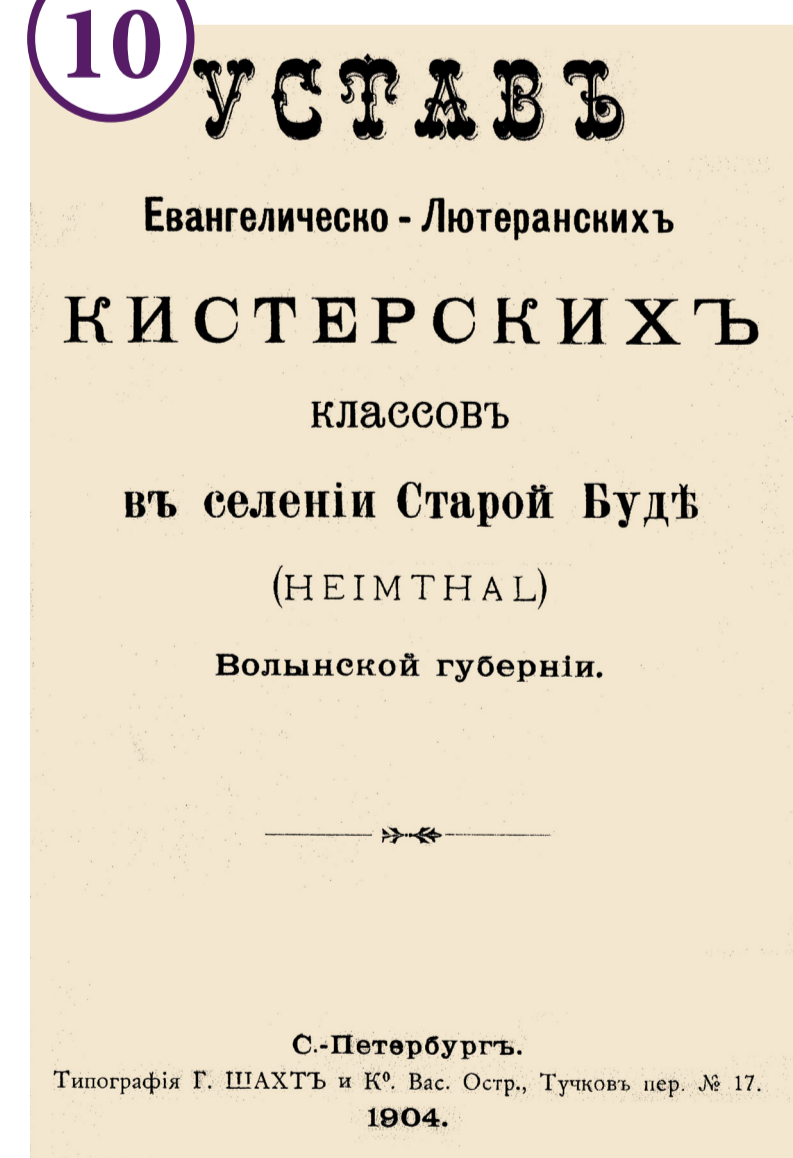
Пастори протягом пільгових років отримували платню від казни, були таким чином «державними службовцями». Вони повинні були вести метричні книги і кожні пів року представляти дані у Контору опікунства. У перші роки колоністи всюди зіткнулися із нестачею священників. Частина колоній спочатку їх взагалі не мала. Католики на р. Березань раз на рік збирали нехрещених дітей і разом із хрещеними батьками відправляли для здійснення обряду за 100 верст. Лютеран відвідував пастор із сусідньої парафії або Одеси. Через велику відстань і завантаженість це відбувалося 1–2 рази на рік. Пастора замінював учитель-кістер, який готував дітей до конфірмації (лютерани) або першого причастя (католики). Церкви дозволялося будувати у багатолюдних парафіях, де після закінчення пільгових років парафіяни могли утримувати будівлю і священника. Тому парафії включали кілька колоній, іноді розкиданих на великій відстані.

За статутом Євангелічно-лютеранської церкви в Росії (1832), парафії Причорномор'я, Бессарабії та Області війська Донського входили до С.-Петербурзького консисторіального округу, а парафії Харківської губернії – до Московського. Громади реформатів і пієтистів підлягали юрисдикції Євангелічно-лютеранської церкви. Католицькі колонії спочатку входили до Могилевської єпархії. У 1848 р. для німецьких громад Грузії, Бессарабії, Катеринославської, Таврійської, Херсонської, Ставропольської губерній і Поволжя була створена Херсонська (Тираспольська) єпархія. Її резиденція з 1856 р. знаходилася в Саратові. У 1857 р. там же відкрилася духовна семінарія, яка готувала священників і кістерів. Першим єпископом Тираспольської єпархії став Фердинанд Геланус Кан (1787/9–1864), який народився на Галичині, третім – уродженець колонії Францфельд під Одесою Антон Йоганнес Церр фон Падуа (1883–1902). Меннонітам право свободи віросповідання за їхніми канонами і звичаями підтвердив Павло I (1800). Їхні громади існували автономно, обираючи старійшин і проповідників зі свого середовища.

Церква була центром духовного і культурного життя. У проповідях піднімалися не лише питання віри й етики, але і господарський цикл, правопорушення, надання допомоги нужденним. Священники і проповідники першими складали хроніки й історії колоній, чим поклали початок їх вивченню. За ініціативи духовних осіб відкривалися учбові та богоугодні заклади. Церковні громади являли собою хранителів культурної спадщини і морально-етичного виховання (календарна обрядовість, хор, музика), а також сполучну ланку з Європою (біблії, співаники, теологічна підготовка у семінаріях і університетах). Парафіяльні школи до 1918 р. були основними освітніми закладами у колоніях і містах. Друкований орган Тираспольської єпархії «Клеменс» (1897) із 1908 р. виходив в Одесі як додаток до газети «Німецький огляд». Релігійний друк меннонітів видавався у Гальштадті («Голос миру», «Християнський родинний календар»), Бердянську («Вісник», «Меннонітський щорічник») тощо.

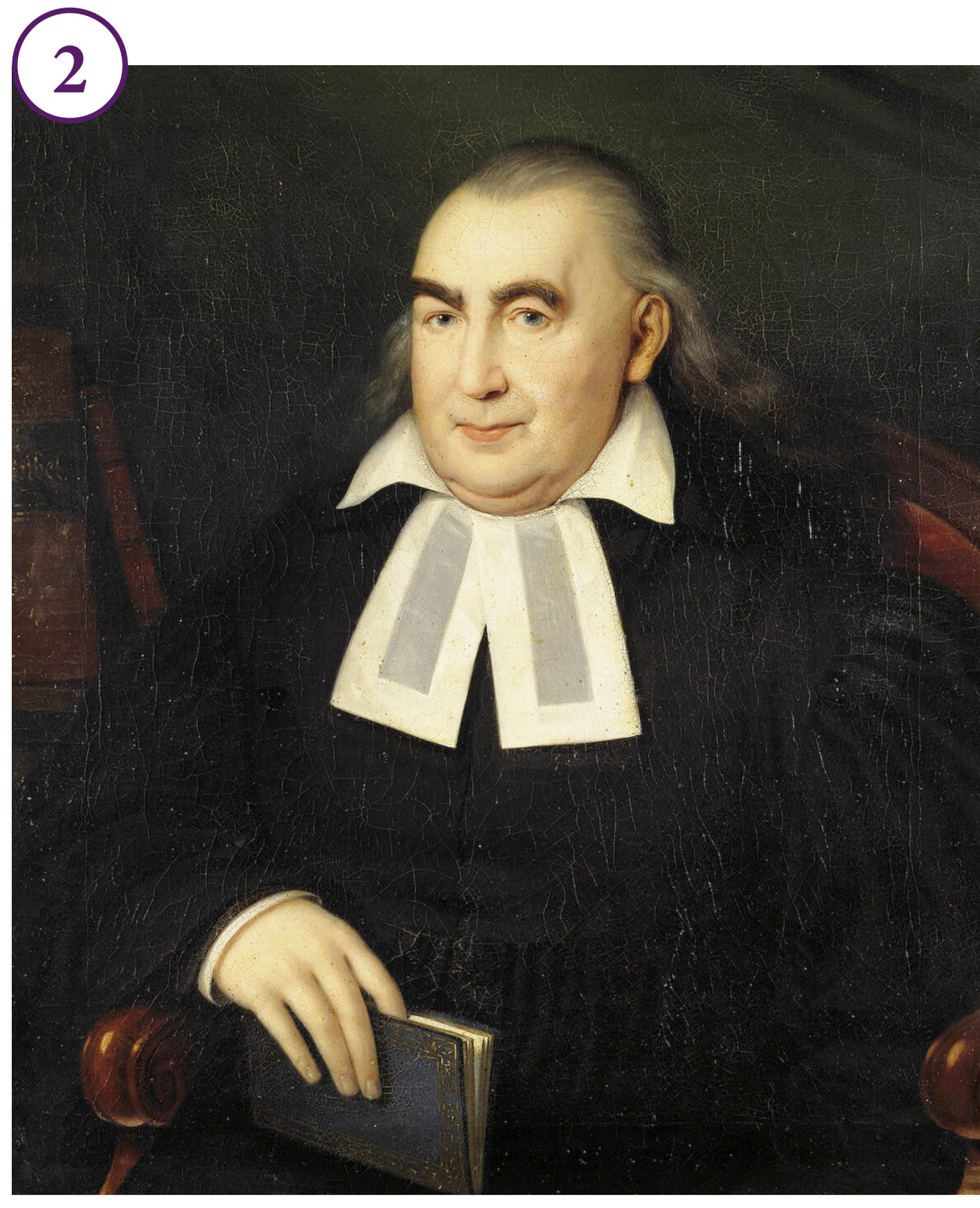
На початку ХХ ст. у колоніях і деяких містах у межах сьогоденішньої України, за виключенням західних областей, діяли понад 700 лютеранських церков і молитовних будинків. У колоніях і містах чотирьох південних губерній нараховувалося понад 80 католицьких костелів, молитовних будинків і каплиць.

10.

Статут євангелічно-лютеранських кістерських класів у Старій Буді (Геймталь) Волинської губ. С.-Петербург, 1904 Satzung der evangelisch-lutherischen Küsterklassen in Staraja Buda (Heimthal), Gouv. Wolhynien. St. Petersburg, 1904

9. Реформатська церква в Одесі. 1900. У радянські часи використовувалася як ляльковий театр. Збірка А. Айсфельда Reformierte Kirche zu Odessa. 1900. Zur Sowjetzeit als Puppentheater genutzt. Sammlung A. Eisfeld

Єпископ Церр фон Падуа (1849–1932). 1890-і рр. У 1934 р. таємно перепохований у колонії Зельц (Ліманське Одеської обл.). Його могили випадково виявлено у 2009 р. Встановлений надгробний пам'ятник (2012).

Bischof Zerr von Padua (1849-1932). 1890er Jahre. Wurde 1934 heimlich wiederbestattet in der Kolonie Seltz (Limans'ke, Gebiet Odessa). Sein Grab wurde 2009 zufällig gefunden und 2012 ein Grabmal aufgestellt. Den nach Russland einwandernden Ausländern wurde die Glaubensfreiheit und das Recht auf Errichtung von Bethäusern und Kirchen, aber nicht katholischer Klöster garantiert. Die Instruktion für die innere Verwaltung der Neurussländischen Ausländerkolonien (1801) bestimmte: „Die wichtigste Pflicht aller Ansiedler ist es, die Gesetze ihrer Kirche zu befolgen: an Sonn- und Feiertagen in die Kirche zu kommen, mit Ehrfurcht zu beten, aufmerksam auf das Wort Gottes zu hören und das Abendmahl zu empfangen“. Wer das nicht befolgte, wurde einer Geldstrafe unterworfen oder zu unentgeltlichen Arbeiten eingeteilt.

Die Pastoren bekamen während der steuerfreien Jahre ihr Gehalt vom Staat, waren somit „Staatsdiener“. Sie waren verpflichtet die Kirchenregister zu führen und halbjährlich dem Fürsorgekontor zu berichten. In den Anfangsjahren hatten die Kolonisten allerorten mit einem Mangel an Priestern zu tun. Ein Teil der Kolonien hatte überhaupt keinen. Die Katholiken am Fluss Beresan' haben einmal im Jahr die nicht getauften Kinder mit ihren Taufpaten über 100 Werst zur Taufe entsandt. Die Lutheraner wurden vom Pastor der Nachbargemeinde oder aus Odessa besucht. Wegen der großen Entfernungen und der Überlastung war das 1–2 Mal pro Jahr der Fall. Den Pastor vertrat der Küsterlehrer, welcher die Kinder auf die Konfirmation (evangelisch) oder Kommunion (katholisch) vorbereitete. Kirchen zu errichten war erlaubt in bevölkerungsreichen Gemeinden, wo die Gläubigen nach Ablauf der steuerfreien Jahre die Kirche und den Pastor unterhalten konnten. Deshalb bestanden die Gemeinden aus mehreren Kolonien, die zuweilen weit voneinander entfernt waren.

5. Меннонітські проповідники дочірніх колоній у Мелітопольському повіті Таврійської губ. 1910-і рр. Mennonitische Prediger der Tochterkolonien im Bezirk Melitopol', Gouv. Taurien. 1910er Jahre

6. Проект молитовного дому меннонітів у Тире (Таврійська губ.). 1910. Державний архів у Автономній Республіці Крим, Сімферополь Projekt für ein Bethaus der Mennoniten in Tiede (Gouv. Taurien). 1910. Staatliches Archiv der Autonomen Republik Krim. Simferopol'

Dem Gesetz für die Evangelisch-lutherische Kirche in Russland (1832) entsprechend, gehörten die Gemeinden des Schwarzmeergebiets, Bessarabiens und des Gebiets des Donkosaken-Heeres zum St.-Petersburger, die Gemeinden des Gouvernements Charkow zum Moskauer Konsistorialbezirk. Die reformierten und die pietistischen Gemeinden unterlagen der Jurisdiktion der Evangelisch-lutherischen Kirche. Die katholischen Gemeinden gehörten erst zum Bistum Mogiljow. 1848 wurde für die deutschen Gemeinden Georgiens, Bessarabiens, der Gouvernements Jekaterinoslaw, Taurien, Cherson, Stawropol' und des Wolgagebiets das Bistum Cherson (Tiraspol') geschaffen. Seine Residenz befand sich ab 1856 in Saratow. 1857 wurde dort auch ein Priesterseminar eröffnet, in dem Priester und Küster ausgebildet wurden. Der erste Bischof des Bistums Tiraspol' war der in Galizien geborene Ferdinand Helanus Kahn (1787/9–1864), der Dritte – der in Franzfeld bei Odessa geborene Anton Johannes Zerr von Padua (1883–1902). Den Mennoniten wurde das Recht auf Glaubensfreiheit nach ihren Kanons und Bräuchen 1800 von Paul I. bestätigt. Ihre Gemeinden existierten autonom, wählten ihre Ältesten und Prediger aus ihrer Mitte.

7. «Християнський родинний календар», видавався у 1896–1915 рр. 1904 «Christlicher Familienkalenders», erschienen 1896-1915. 1904

8. Конфірмаційне свідцтво К. Фарбер, народж. у Кальчинівці (парафія Грунау) Катеринославської губ. 1890. Збірка М. Шишкіна Erinnerung an den Tag der Konfirmation C. Farber, geb. in Kaltschinowka (Kirchengemeinde Grunau), Gouv. Jekaterinoslaw. 1890. Sammlung N. Schischkin

Die Kirche war der Mittelpunkt des geistigen und kulturellen Lebens. In Predigten wurden nicht nur Fragen des Glaubens und der Ethik, sondern auch der Wirtschaftszyklus, Rechtsverstöße, Hilfeleistung für Bedürftige angesprochen. Die Geistlichen und die Prediger haben als erste Chroniken und Geschichten der Kolonien verfasst, womit deren Erforschung begann. Auf Initiative von Geistlichen wurden Lehr- und Wohlfahrtsanstalten gegründet. Kirchengemeinden waren die Bewahrer des kulturellen Erbes und der moralischen Erziehung (Riten des Kirchenkalenders, Chorgesang, Musik), sowie das Bindeglied zu Europa (Bibeln, Gesangbücher, theologische Ausbildung in Priesterseminaren und an Universitäten). Die Kirchenschulen waren bis 1918 die wichtigsten Bildungsanstalten in den Kolonien und in Städten. Das Presseorgan des Bistums Tiraspol' „Klemens“ (1897) ist seit 1908 als Beilage der Zeitung „Deutsche Rundschau“ erschienen. Religiöse Presseorgane der Mennoniten erschienen in Halbstadt („Friedensstimme“, „Christlicher Familienkalender“, in Berdjansk („Der Botschafter“, „Mennonitisches Jahrbuch“) und an anderen Orten.

Anfang des 20. Jh. gab es in den Kolonien und einigen Städten auf dem Gebiet der heutigen Ukraine, die westlichen Gebiete ausgenommen, über 700 lutherische Kirchen und Bethäuser. In den Kolonien und den Städten der 4 südlichen Gouvernements zählte man mehr als 80 katholische Kirchen, Bethäuser und Kapellen.

Table with baptism records from 1855, including names of parents and children, and church details.

Table with baptism records from 1855, including details of the parents, the pastor, and the location of the baptism.

